

Píše Barbora Šrámková

(E*forum, 30. 03. 2022)

V berlínském nakladatelství Frank & Timme vychází v literárněvědné řadě série publikací, které jsou výsledkem ojedinělé, více než deset let trvající spolupráce mezi katedrou germanistiky PedF UK a katedrou germanistiky na univerzitě v Lipsku. Tématem již čtvrté společně vydané publikace je patrně nejznámější román Maxe Broda: *Tycho Brahes Weg zu Gott* (česky *Tychona Brahe cesta k Bohu*), který se v době svého vzniku (1915) stal bestsellerem. Nově vyšel v rámci edice dvanáctisvazkového výboru Brodova díla v r. 2013. Pod titulem ***Zwischen Wissenschaft und Religion - „Tycho Brahes Weg zu Gott“ von Max Brod*** zde studenti obou zmíněných univerzit předkládají devatenáct příspěvků, které vznikly v rámci intenzivního celoročního projektu a které zevrubně rozebírají Brodův román z nejrůznějších úhlů pohledu. Nejedná se tedy o standardní konferenční sborník, ale o studijní projekt, s čímž je spojena i jistá nevyváženost příspěvků, které oscilují mezi seminární prací a velmi ambiciózními, důkladným studiem sekundární literatury podepřenými a argumentačně přesvědčivými příspěvky.

Jestli je možné mezi tolika heterogenními texty vystopovat nějaké společné myšlenky, pak u řady příspěvků vystupuje do popředí uplatňování moderních teorií a kulturněvědecké terminologie, např. teorie moci Michela Foucaulta, teorie vyprávění Gérarda Genetta či teorie umírání švýcarsko-americké psychiatričky Elisabeth Kübler-Ross, pomocí kterých autorky (ve sborníku se shodou okolností sešly samé ženy) interpretují děj románu a vazby mezi jednotlivými postavami. Často se opakují pojmy jako: prostředek moci, vztah podřízenosti a nadřazenosti, patriarchální struktura. Týká se to především příspěvků v poslední třetině sborníku, které jsou na tato témata zaměřena prioritně. Ráchel Honsová v textu *Tycho, das Familienoberhaupt: Patriarchale Familienverhältnisse* (Tycho, hlava rodiny: patriarchální rodinné vztahy) na základě dvou referenčních textů, eseje Virginie Woolfové: *Vlastní pokoj* a *Encyclopedia of Sex and Gender*, analyzuje vztahy a konflikty v rodině Tychona Brahe a dochází k závěru, že Tycho není typický patriarcha, neboť v rámci patriarchálních struktur přes veškerou svou autoritu a dominanci nejedná čistě autoritativním a utlačujícím způsobem, za jeho zády probíhají v rodině děje vymykající se jeho kontrole, a v neposlední řadě má i své slabosti (především ve vztahu k dceři Elisabeth a ke Keplerovi). Analýzou patriarchálních motivů se zabývají také Lena Eckle a Maria Uebel, a to jak ve společném příspěvku: *Einführung: Das Wesen der Macht nach Michel Foucault* (Úvod: podstata moci podle Michela Foucaulta), ve kterém autorky shrnuly „katalog“ pěti bodů, pomocí kterých lze podle Foucaulta analyzovat různé mocenské vztahy, tak v samostatných textech: *Geschlechterverhältnisse zwischen Macht und Ohnmacht* (Vztahy pohlaví mezi mocí a bezmocí) a *Von Meistern*

und Novizen – die Beziehung von Tycho Brahe zu seinen Schülern (O mistrech a učednicích – vztah Tychona Brahe k jeho žákům). V prvním z těchto textů Lena Eckle zkoumá vztahy mezi Tychonem a jeho manželkou Christinou, mezi Tychonem a jeho dcerou Elisabeth a také mezi Elisabeth a jejím snoubencem Tengnagelem. V závěru se ztotožňuje s tezí polské badatelky Agaty Zofie Mirecké (*Max Brods Frauenbilder. Im Kontext der Feminitätsdiskurse einiger anderer Prager deutscher Schriftsteller*, 2014) o tom, že „v románu se žena podrobí kulturním pravidlům, přijme svou méněcennou pozici a je oporou a doplňkem mužské kultury“. V následujícím příspěvku Maria Uebel rozebírá hierarchii vztahů mezi učitelem a jeho učedníky, především nejednoznačný vztah obou hlavních mužských postav. Obě autorky pracují s Foucaultovým pojetím moci jako s všudypřítomným měřením sil velmi suverénně a jejich analýzy mocenských vztahů mezi jednotlivými postavami jsou přesvědčivé. Otázkou – alespoň pro některé čtenáře – zůstává, zda při analýze, která je založena na Foucaultově převážně sociologickém přístupu, nezůstává poněkud stranou pohled na text jako na literární dílo.

Vztah mezi Tychonem a Keplerem je předmětem zkoumání i v příspěvku Valentiny Prljic *„Mit der Schrift an sich binden“ – der Briefwechsel zwischen Tycho und Kepler* („Připoutat k sobě pomocí psaní“ – korespondence mezi Tychonem a Keplerem). Autorka popisuje, jak se v průběhu děje dopisy mění z nástroje komunikace v nástroj moci. V této souvislosti je zajímavý i odkaz na Kafkovy citáty o významu dopisů v jeho vztahu se snoubenkou Felice Bauer, neboť Kafka si byl velmi dobře vědom možnosti připoutat k sobě druhou osobu prostřednictvím dopisů. Také příspěvek Maike Müller *Wissenschaft und Abhängigkeit in Brods „Tycho“-Roman* (Věda a závislost v Brodově tychonovském románu) pojednává o formách moci a závislosti, v tomto případě učenců a vědců na přízni mocných. Autorka zasazuje děj Brodova románu do kontextu vývoje vědy na přelomu 16. a 17. století a vysvětluje třetí plochy mezi dvěma protichůdnými pojetími světa a vědy, geocentrickým a heliocentrickým, líčí střet učence humanistického a pansofického typu, kterého představuje Tycho, a novověkého, racionálního učence v podobě Keplera. Pro porozumění románu v historickém a vědeckém kontextu je tento text, který patří ve sborníku k nejdelším, velmi přínosný a podnětný. V závěru svého textu se autorka nevyhýbá otázce, která se při čtení románu *Tychona Brahe cesta k bohu* jistě vkrádá, totiž nakolik je Brod ve svém líčení postav i děje věrný historickým faktům? Tuto otázku ale nechává otevřenou a zmiňuje pouze nápadné odlišnosti Keplera jako historické postavy a Keplera v Brodově románu. V této souvislosti Maike Müller také (jako jediná ze všech autorek sborníku) nabízí jednu možnou interpretaci vztahu obou hlavních postav v autobiografické paralele Brod – Werfel, o které píše už vykladačka Brodova díla Margarita Pazi (*Max Brod. Werk und Persönlichkeit*, 1970), a kterou zmiňuje i sám Brod ve své autobiografii (*Streitbares Leben*, 1960). Otázkou, nakolik je Brodovo vyprávění historicky věrné, se zabývá i autorka Luisa Fuchs v příspěvku *Max Brods „Tycho“ – ein historischer Roman?* (Brodův *Tycho* jako historický román). Zabývá se hledisky žánrové typologie (podle Dietera Lampinga a jeho knihy *Handbuch der literarischen Gattungen*, 2009) a shledává, že Brodův román dané kategorii vyhovuje. V otázce historické věrnosti se autorka opírá o dobovou recenzi Oskara Steina (v novinách *Bohemia*), která Brodovi

rozhodně není nakloněna a obviňuje jej z hrubé neznalosti faktů a čerpání informací z „pověstí a babských povídaček“. Louisa Fuchs se vůči Steinově kritice nijak nevynezuje a není patrné, zda se ztotožňuje s jeho názory. Autorka se otázkou, v čem přesně se Brod od historických faktů odchyluje, podrobněji nezabývá. Konstatuje sice, že čtenář si otázky, jaké elementy Brodova vyprávění jsou autentické a jaké fiktivní, a jak historicky věrné jsou postavy Keplera a Tychona, nevyhnutelně klade. Zdá se ale, že je pro ni postačující odpověď, že Brod svými odchylkami od historické skutečnosti vytváří „napětí mezi faktivním a fiktickým“ a jde v podstatě o jakousi „hru se čtenářem“. Důkladná analýza historické věrnosti by zcela jistě přesáhla rámec příspěvků v tomto projektu a vyžadovala by nejen podrobné znalosti biografie historických postav, ale i obeznámenost s dějinami astronomie. Taková práce již ovšem existuje, jejím autorem je významný americký historik astronomie a fyziky Edward Rosen a je škoda, že ji autorka ve svém textu ani nezmiňuje, protože Rosen zde odpovídá přesně na ty otázky, které si ona sama klade. (*Brod's Brahe: Fact vs. Fiction*, 1982). Rosen se soustředí především na postavu Keplera a pro další úvahy o Brodových intencích právě ohledně této postavy by porovnání rozdílů mezi historickým Keplerem a Brodovou literární postavou mohlo přinést řadu interpretačních podnětů. Stejně jako otázka, proč se Brod - z větší části nepochybně vědomě - odchyluje od některých faktů, a jaké jsou jeho literární a filozofické záměry.

Tématu literárního ztvárnění historických událostí, tentokrát z pozice naratologické, se věnuje příspěvek Karoliny Linerové *„Nicht ohne einige Freiheit“ - Die Erzählinstanz in Max Brods „Tycho“-Roman* („Ne bez jisté svobody“ - instance vypravěče v Brodově tychonovském románu). Autorka velmi přesvědčivě a na vysoké teoretické úrovni dokazuje, proč je možné toto dílo vnímat jako moderní román. Opírá se přitom o teorii vyprávění Gérauda Genetta a na základě citátu ze závěru románu dokládá nespolehlivost vypravěčské instance, která nepodává příběh tradičním způsobem, ale relativizuje jeho pravdivost. K příspěvkům v oblasti literární analýzy se řadí také studie Siny Meißgeier *Mythologische und märchenhafte Elemente in Max Brods „Tycho“-Roman* (Mytologické a pohádkové prvky v Brodově tychonovském románu), která sleduje zjevné i skryté odkazy především na antickou, ale i nordickou mytologii. Podle Meißgeier tyto reference přispívají k vykreslení Tychona jako patriarchální postavy, jejíž moc a síla v průběhu děje stále více ochabují. Zároveň román díky těmto referencím získává hlubší význam, který ovšem pro současné čtenáře může bez dalších rešerší zůstat skrytý.

Recepce románu, a to jak ta soudobá v letech 1. světové války, tak ta současná, podmíněná novým vydáním, je tématem příspěvku Marie Kollender *Max Brods „Tycho“-Roman im Gestern und Heute: Rezeptionsgeschichte* (Brodův tychonovský román včera a dnes: dějiny recepce). Autorka uvádí, že mohly být zohledněny pouze německojazyčné recenze, což přináší jisté zklamání, protože právě rámec spolupráce na česko-německém badatelském projektu tohoto typu by mohl poskytnout ideální podmínky pro podrobnější srovnání české a německé recepce díla. Česká verze románu *Tychona Brahe cesta k Bohu*, která vyšla dva roky po německém originálu v překladu Adolfa Weniga, přinesla Brodovi věhlas i na české literární scéně. Ani česká

ani německá kritika nebyly ve svém úsudku jednotné a jejich srovnání není bez zajímavosti. Je-li důvodem pro nezahrnutí české recepcce Brodova románu skutečnost, že stručný přehled české i německé dobové recepcce je obsažen ve sborníku *Max Brod (1884–1968). Die Erfindung des Prager Kreises* (2016), mohl by odkaz na tento přehled být v příspěvku Marie Kollender zmíněn – obzvlášť když autorka sborník použila pro citaci primárních zdrojů, v tomto případě na sborník sice odkazuje, ovšem bez zmínky konkrétního příspěvku brodovské badatelky Gaëlle Vassogne. Autorka se zabývá jak historickou recepcí díla, tak tou současnou, která reaguje na nové vydání z r. 2013. Zatímco přehled současných ohlasů na Brodův román je pro vytvoření obrazu o aktuálním vnímání díla Maxe Broda přínosný, autorčino zhodnocení dobových recenzí nepřináší ucelený pohled, jelikož je podloženo pouze jedním textem (který používá ve svém příspěvku i Louisa Fuchs, viz výše). Autorka s politováním konstatuje, že více recenzí „není k nalezení“, byť zároveň cituje z Brodova dopisu Paulu Kischovi, kde Brod zmiňuje „asi 40 kritik, které se mu dostaly do rukou“. Dohledávání těchto kritik v dobovém tisku je bezpochyby náročný úkol, který by si autorka mohla usnadnit, kdyby použila knižně publikovanou bibliografii k dílu Maxe Broda z r. 1970, obsahující odkazy na šestnáct dobových recenzí. Analýza pouze jedné, silně negativní recenze, a odkaz na jinou recenzi zmíněnou v dopisu Franze Kafky neodpovídá úspěchu, jakého Brod se svým románem dosáhl.

Kromě mnoha zajímavých rozborů románu, a bylo by chybou zde nezmínit také příspěvek Johanny Wildenauer *Gottesbild und religiöse Motive in „Tycho Brahes Weg zu Gott“* (Obraz Boha a náboženské motivy v románu *Tychona Brahe cesta k Bohu*), práce autorky nabízejí také zamyšlení nad tématy, která se od děje románu přímo či nepřímo odvíjejí. Takovým tématem je např. otázka vlasti a exilu, a to jak v případě hlavní postavy románu, tak v případě Broda samotného. Karin Polcarová se v této souvislosti zabývá především Brodovými díly napsanými po 2. světové válce: *Max Brods Zeit im Exil: Heimat im Gelobten Land?* (Období Maxe Broda v exilu: vlast v zemi zaslíbené?). Všimá si zpětně reflektovaného obrazu Prahy, a to jak v době Brodova mládí tak i v 2. polovině 30. let, se všemi stíny, které tato doba přinášela, a zabývá se také obrazem Brodovy nové vlasti, která je podle autorčiniých slov líčena „pozitivně“. Otazník v titulku příspěvku dává tušit, že na otázku, zda za tu „pravou“ vlast Brod považoval své rodné město, anebo Palestinu, resp. Izrael, kde strávil poslední třetinu svého života (zcela opominuta zde zůstává skutečnost, že Brod nejprve usiloval o emigraci do USA, a teprve když se jeho plány získat pozici na nějaké americké univerzitě nezdařily, zaměřil se na jiné, vzhledem k Brodovu sionistickému smýšlení pochopitelné řešení), nelze dát jednoznačnou odpověď. Na text Polcarové navazuje Laura Schar s příspěvkem *Tycho Brahes Suche nach Heimat* (Tychona Brahe hledání vlasti) se zajímavými odkazy na úvahy Jeana Améryho o nemožnosti nalezení náhradní vlasti pro ty, jež byli ze své vlasti vyhnáni, a na text Bernharda Schlinka *Heimat als Utopie* (2000), přičemž podle autorky Tycho osciluje mezi oběma pozicemi. Velmi relevantní je také odkaz na příspěvky v předešlém sborníku věnovaném Hansi Natonkovi (*Ich träumte: ich saß in der Schule der Emigranten... Der jüdische Schrifsteller und Journalist Hans Natonek aus Prag*, 2016); ostatně téma ztráty vlasti se prolíná celou edicí těchto sborníků, což při výběru autorů (kromě Natonka a Broda

také Lenky Reinerové, Anny Seghers či E. E. Kische, poslední titul je věnován Oscaru Baumovi) jistě nepřekvapí.

Soubor textů, které analyzují román *Tychona Brahe cesta k bohu*, lemují dva faktografické příspěvky. Hned v úvodu se Lucie Semerádová vydává *Auf den Spuren von Max Brod in Prag* (Po stopách Maxe Broda v Praze) a předkládá katalog deseti lokalit spojených s Brodovým pražským životem. Do tohoto příspěvku se bohužel vloudilo několik chyb, které by pečlivější lektorát mohl odstranit. Brodovi nebydli v Haštalské 25, kde se Max Brod narodil, až do Brodovy svatby, jak tvrdí autorka, nýbrž se záhy přestěhovali do reprezentativnějšího bydliště ve Skořepce, které se stalo místem četných návštěv Brodových přátel a kde se Kafka poprvé setkal s Brodovou vzdálenou sestřenicí Felice Bauer atd., a teprve odsud se Brod odstěhoval v souvislosti se svou svatbou v r. 1913. Kavárnu Savoy, kde vystupovala družina haličských herců pod vedením Jitzaka Löwyho v r. 1911, a která se nalézala na staroměstském Kozím plácku na rohu Věžeňské ul., nelze zaměňovat s dnešní kavárnou Savoy ve Vítězné ulici na pomezí Smíchova a Malé Strany. Štěpánské gymnázium na Novém městě pražském – nikoli na Starém městě – nebylo později „přejmenováno“ na Akademické gymnázium, které se v budově nachází dnes, nýbrž tato, mnohem starší instituce se do budovy bývalého německého gymnázia přestěhovala v r. 1945. apod. Sborník uzavírá přehledná tabulka Brodových životopisných dat, jejíž autorka Katharina Flemming zahrnuje i události po Brodově smrti včetně mediálně sledovaného sporu o Brodovo dědictví.

Z podstaty věci, kterou představuje sborník studentských prací, nemohou být všechna témata pojednána vyčerpávajícím způsobem, a s některými tezemi by se patrně dalo polemizovat. Z „uživatelského“ hlediska by mnozí čtenáři možná uvítali, kdyby jednotlivé příspěvky byly na konci opatřeny seznamem použité literatury, protože dohledávání odkazů v poznámkách pod čarou není příliš komfortní. Ale přes tyto drobné výtky se jedná o cennou a užitečnou práci, která čtenářům Brodova románu o dvou slavných astronomech může být velmi nápomocným a vítaným kompendiem. V neposlední řadě sborník mnohokrát potěší originalitou přístupu a je přesvědčivým argumentem pro to, že i více než 100 let po prvním vydání se tento Brodův román vyplatí číst, byť čeští čtenáři na jeho novodobé vydání stále ještě čekají.

Viera Glosíková / Sina Meißgeier / Ilse Nagelschmidt (eds.): *Zwischen Wissenschaft und Religion – „Tycho Brahes Weg zu Gott“ von Max Brod*. Frank & Timme, 2019, 210 s.

www.ipsl.cz